

ביאורים

מה גורם לאדם להיזהר מעשיית עברות?

הדבר הראשון והמרכזי ביותר הוא התורה. כשאדם לומד מצוה מסוימת בתורה, על הלכותיה ודקדוקיה, הדבר נחקק בליבו. כשהוא יבוא לעבור על אותה מצוה - התורה שלמד תגן עליו ותציל אותו ולא תיתן לו מנוח. איך אתה עובר על דברי מי שאמר והיה העולם שכתב בתורה שלמדת שאין לעשות כך? התורה תעורר את מצפוננו ותגרום לו להימנע מעשיית העברה.

הדבר השני הוא ההתבוננות בעבודת ה'. ההתבוננות הזאת מתחלקת בין שני סוגי אנשים; האנשים השלמים מבינים שחיים ללא דבקות אלוהית אינם חיים. אלו לא חיים בדרגה נמוכה אלא כלל לא חיים. לאנשים כאלה כל סטייה קטנה מהשלמות גורמת צער ועוגמת נפש רבה. הם רוצים לחיות חיים גדולים מלאי דבקות והתענגות על ה'. כל הבלי העולם הזה כלל לא עומדים כנגד שעה של קורת רוח בעולם הבא. לכן הם לא מסתפקים בבינוניות אלא כל דקה חשובה להם, כל מצוה.

האנשים הפחותים יותר מבינים שאם לא יעבדו את ה' בכל כוחם יתמלאו קנאה בחבריהם לעתיד לבוא. לאחרים תהיה מדרגה רוחנית גבוהה ועונג עליון, ואילו הם עצמם יזכו למדרגה פחותה יותר. גם ההתבוננות כזאת יש מקום, היא ראויה לאנשים מסוימים שמתרוממים באמצעותה ועובדים את ה' בהתמדה מול עולם מנוכר.

הרחבות

• מאיסי בחטאים מתוך רצון לשלמות

וְשָׂאִין רַע גְּדוֹל מַחְסְרוֹן הַשְּׁלֵמוֹת וְהַרְחָק מִמֶּנּוּ. הרמח"ל מבאר שהדבר שמעורר את 'שלמי הדעת' הוא ההבנה שהחסרון במעשים ובמידות מהווה ריחוק מהבורא. עניין זה הורחב והוסבר בכמה מקומות בדברי הרב קוק בספרו אורות התשובה: "הוי! כמה עשוקה היתה הנפש, בעוד משא החטא, קדרותו, גסותו וסבלו האיום מונח עליה" [פרק ג], "כל חטא מדאיב את הלב, מפני שהוא סותר את האחדות שבין האישיות הפרטית עם כל ההויה כולה" [ח, ג], "הצער הגדול, שמרגיש כל צדיק בעצמו על מעוט הדבקות האלהית, שהוא חש בעצמו, שאינו שובר את צמאונו הגדול, ומצער זה כל אבריו משתברים תמיד מרוב כליון נפש, ואין לו מנוחה ככל עונג נחת שבעולם, זהו ממש צער השכינה" [ח, ה].

• קניית מידות ישרות על ידי הליכה בדרכי הבורא

וְהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת. הרמח"ל עוסק כאן בכך שהדרך לקנות את השלמות עוברת גם דרך קיום המצוות וגם דרך המידות הטובות. הרמב"ם מאריך לבאר שכדי שמידותיו של האדם יהיו מתוקנות עליו ללכת בדרכי הבורא: "מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנויות, ארך אפים ורב חסד, צדיק וישר, תמים, גבור וחזק, וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו" [הלכות דעות א, ו].

פרק ד - בדרך קניית הזהירות

לימוד התורה
מביא לזהירות

הנה מה שמביא את האדם, על דרך כלל, אל הזהירות, הוא למוד התורה. והוא מה שאמר רבי פנחס בתחלת הברייתא (עבודה זרה כ ע"ב), "תורה מביאה לידי זהירות". אמנם על דרך פרט¹, המביא לזה, הוא ההתבוננות על חמור העבודה² אשר חיב בה האדם, ועמק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון במעשים הפתובים בספרי הקדש ומן הלמוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

שלוש דרגות
בהערה
להתבוננות

והנה יש בהתבוננות הנה הערות³ הערות בהדרגה, לשלמי הדעת ולפחותים מהם, ולכל ההמון כלו.

לשלמי הדעת - תהיה להם ההערה במה שיתברר להם פי רק השלמות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאיין רע גדול מחסרון השלמות וההרחק ממנו. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם, ויתבאר להם כמו כן היות האמצעים אליו, המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתראו מעולם להמעיט באלה האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם, או אם האמצעים יהיו חלשים ולא בכל החזק המצטרף בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמתי אלא יגרע מהם כפי מה שגורעו הם בהשתדלותם, ונמצאים חסרי השלמות, מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה. על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם ולא ינחוו ולא ישקטו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלמות אשר הם חפצים.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח, יד), "אשרי אדם מפחד תמיד", ופרשו זכרונם לברכה (ברכות ס ע"א), "ההוא בדברי תורה פתיב". והנה סוף זאת המדרגה הוא הנקרא "יראת חטא", שהיא מן המשפחות שבמדרגות והיא שיהיה האדם ירא תמיד ודאג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלמות אשר הוא חיב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו זכרונם לברכה (בבא בתרא עה ע"א), על דרך המשל, "מלמד שקל אחד נכוה מחפתו של חברו". כי אין זה מטעם הקנאה, אשר תפל רק בחסרי הדעת, כמו שאכתב עוד בסעיף דשמ"א, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלמות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חברו. והנה על פי ההתבוננות הנה ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אף לפחותים מאלה תהיה ההערה לפי הבחנתם, והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו, וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דת שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים ושלא יתרום שם אלא מי שהוא רב המעשים מחברו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל, אם כן אפוא, איך יוכל האדם להעלים עינו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עותו.

על דרך פרט - בצורה ממוקדת יותר. חמור העבודה - חשיבותה מצד מעלתה. ועמק הדין - בדקדוק השכר והעונש. הערות - דרכי התעוררות לעניין. נכוה מחפתו - מקבל צער עקב מעמד חברו הגבוה ממנו בעוה"ב.

לבינוניים - מצד
כבוד העוה"ב